

## MESNEVÎ-İ ŞERÎF ÜZERİNE GÖRÜŞLER

Doç. Dr. Kemâl YAVUZ

Mesnevi kelimesi; senâ, yesnî, senyen'den tıpkı remâ, yermi, remyen gibi bir kelime olup masdar-ı mimî'ye yâ-y nisbet getirmekle yapılmış bir kelimedir. Senâ kelimesi kök olarak bir şeyi ikiye katlama mânâsındadır. Ne zamân ki bir şey ikiye katlansa «seniy-yetü's-şey'» denir.

Şiirde ise bir ıstılâh olarak iki mısra' kendi başlarına bir kâfiye meydanına getirerek uzun şiirlerin vücûda getirilmesidir. Bu cins isim, bir husûsiyet kazanarak, Celâleddîn-i Rûmî'nin güzel kitâb-ı müstetâbına alem olmuştur. Bunun sebebinin başında bu eserin nebâhat-ı şân-ı müsemâyî müş'ir olması gelmektedir.

İkinci bir husûs bütün varlıkların ve yaratıkların sırlarını top-layan bir kitâb olduğunu söylemek gerekir. Çünkü Allahu taâla «zev-ceyn» halk etmiştir. Bu husus «sizi çift çift yarattık»,<sup>1</sup> «Arzın yetiştirildiğinden ve kendi özünüzden ve daha bilmediklerinizden bütün çiftler yarattığını biliniz»,<sup>2</sup> âyetlerinden açıkça görülmektedir. Hal böyle olunca bütün eşyanın varlıkların mesnevi olduğuna delâlet etmesinden dolayı bu kitâb-ı şerif'e Kitâb-ı Mesnevi adını vermişlerdir. Bunun sebebi bütün isimler mukâbele-i ilâhiyyenin ve esnâf-ı eşyâ-ı kevnîyyenin hakikatlerini bildirmesi ve hâvî olmasıdır. Böylece «Hiç bir yaş kuru şey bulunmaz meğer ki o açık Allah yazısında ola»<sup>3</sup> kelâmının mefhûmu bu kitâb-ı hakâyık-nisâbın da şânında sâdık olur. Bu «bilip onlayın ey ilâhi sırlara tâlib olanlar» demektir.<sup>4</sup> diyen Ankaravî'nin yukardaki görüşleri, XV. yüzyıl Mevlevî şâirlerinden olan Muînüddin bin Mustafa tarafından, daha önce ele alınmıştır. O bu hususta daha geniş bir şekilde çift ve çift olma kelimelerinden hareketle aşağıdaki beyitlerde mesnevi kelimesinin

(1) Kur'an, Nebi sûresi 8. âyet.

(2) Kur'an, Yâsin sûresi 36. âyet.

(3) Kur'an, En'am sûresi 59. âyet.

(4) İsmâil Ankaravî, Şerh-i Mesnevi, 1. cild, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1287-1289, s. 3.

mânâ ve ifâdesine geniş yer verir.

Mesnevî ki oldı müsemmâ mesnevî  
Hak sıfâtın dutdı ol şâh-ı kavî

Ol velî ahlâk-ı Hallâkın dutar  
Er odur Hallâkı ahlâkın dutar

Hâlıkı hulki müsennâdur kamu  
Gör bu âfâk içre enfüsde iy amû

Gâhi Kâhir geh Latîf ol zül-celâl  
Cüftdür anda her cemâl-ıla celâl

Halkı böyle hulki dahı hem-çünân  
Gör nice cüft oldı nîrân u cinân

Ol kalem ki olmışdur evvel mâ-halak  
Mesnevîdür oldı ya'nî iki şak

Gevheri kim hak yaratdı âkıbet  
Ol da oldı bir iken iki sıfat

İşk-ıla hem akl andan oldı cüft  
Var-durur bu cüft içinde sır nühüft

Cümle uzvun cüftdür nefsüne bak  
Gör nicedür göz ü kaş ü el ayak

Ol Veli de buna didi Mesnevî  
Oldugıçun lafzi vü hem ma'nevi

Dahı bir beyt iki mısra'dur tamâm  
Nitekim bir mısra ı tam biri nâm

Mesnevî ma'nâsı oldı bunda tâm  
Mesnevî nâmı budur beyne'l-enâm

Var kalanını kıyâs it buna sen  
Vahdete bul ka'r-ı kesretten resen

Kesret içre vahdeti idin murâd  
Vahdet için kesret-ile kıl cihâd

Ta ki vahdet ide kesretten zuhûr  
Kesret ola nûr-ı vahdet nûr-ı nûr

Bir ma'nî gerçi sûret iki yüz  
Âyineyüz bin ü bir içindeyüz

Yırt ikilik perdesin ol bire uy  
Ko kamu tedbirüni ol pire uy

Bir müdebbir kim seni mukbil ide  
Dilegün hâsıl idüp vâsıl ide

Dertlüyüz andan uzundur sözüümüz  
Biraz ol yüzden sanurlar süzümüz

Artdı furkat gussasından kıssamız  
Ney disün ol kıssadan uş hissemüz<sup>5</sup>

«Mesnevi» kelimesini bu şekilde ele aldıktan sonra eserin yazılmasının sebebinin Ankaravi şöyle anlatmaktadır. «Hazret-i Hüsameddin Çelebi fukarânın Hakim Senâyi'nin *İlâhinâme*'sine ve Şeyh Attar'ın *Mantıku't-tayr*'na meyil ve muhabbetlerini görerek n'olaydı bizim Hudâvendigârmız da bunlar gibi fakirlerine yâdigâr olarak nazm ve te'lif edelerdi fukarâ bunun üzerine hak yoluna giderlerdi diye düşünürlerdi. Sonra bunu söze getirince Hazret-i Hudâvendigâr dest-i mübârekleriyle on sekiz beyti yazmış gerisini Hazret-i Hüsameddin'e bırakmıştır. Arkasından «kalbime ilhâm-ı ilâhî oldu ki bu uslûb üzre bir kitâb-ı hûb u mahbûbu'l-kulûb inşâ ve inşâd oluna» demiş ve ilhâm olunduğu üzere nazma getirip Çelebi Hazretleri onu imlâ ve tahrir buyurmuşlardır. Hazret-i Mevlânâ bu husûsta «Dünyâ ve âhiretimde zâhire-i rûhum ve bâis-i fütûhum olan Çelebi Hazretleri için nazma getirdim» demektedir.<sup>6</sup>

Ankaravi'nin bu nakli Hazret-i Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinin dibâcesinde; «Allahu azimüşşân'ın maddî ve mânevî rahmetine muhtâc bu zaîf kul, Belhli Süleymân oğlu Muhammed oğlu Muhammed'dir. (Allah *Mesnevi*'sini kabûl buyursun). Ben bu parlak sözleri, yol gösterici incileri, zâhitlerin yolunu, kulluk edenlerin bahçesini lafzî az mânâsı çok, garîb ve nâdir şeyleri içine alan bu *Mesnevi* manzûmesini; efendim dayanağım cesedimde kaynayan rûh gibi ve güvendiğim çok sâdık, dünyâ ve âhiretimin azığı olan şahsın dileği üzerine uzatıp genişletmeye çalıştım» demekte, hemen arkasından; «O âriflerin kıdvesi, hidâyet yolunun imâmı ve başı daralanlara yardıma koşan gönüllerin güvenip inandığı, Allah'ın mahlûkları arasında vediası, nebisine tavsiye ettiği kimselerden arş ve yer hazinelerinin miftâhı Hasan oğlu Ahi Türk. O; vaktin Bâyezid, Cüneydi siddik öğ-

(5) Kemâl Yavuz; *Mesnevi- Murâdiyye*, 1. c., doktora tezi, s. 18-20, İstanbul 1977, Türkiyat Enstitüsü Ktp. nu.

(6) İsmâil Rûsûhî (Ankaravi), *Şerh-i Mesnevi* 1. c., s. 14-16.

lu siddık Hüsâmeddin Çelebi (R. A.)'dir.<sup>7</sup> şeklinde Hüsâmeddin Çelebi Hazretleri'ne yer vermektedir. Aslında Celâleddin-i Rûmî Hazretleri bununla da kalmamış Mesnevî'ye Hüsâminâme adını vermekle O'nun ismini eseri ile ebedileştirmiştir.

Hazret-i Mevlânâ bizzât eseri için Arapça olarak yazdığı dibâcede; «Bu Mesnevî kitâbı, visâl ve yakîn sırlarının çözülmesinde dînin asıllarının asılları olup O, Allah'ın en büyük fıkhi, en güzel şeriatı, en açık kuvvetli bir delilidir. O'nun mânâ nûrlarının ziyâsı ışıklar saçan sabâhlardan daha aydın, kandilikte parlayan bir kandile benzer. Ve bu güzel kitap, pınarlar ve dallarla süslenmiş bir cennetlerin (gönüllerin) cenneti olup orada Hak yolu yolcuları arasında Selsebil denilen bir pınar akar. Burası makâm ve kerâmet sâhipleri için en hayırlı makâm ve en güzel istirâhat yeridir. Orada iyiler yiyip içer ve hür kimseler de neş'elenip coşarlar. Ve bu Mesnevî kitâbı, Mısır'ın Nil'i gibi sabırlılara su, Firavun'un soyuna ve kâfirlere hasret ve ziyândır.

Ve bu güzel kitap, gönüllerin şifâsı, sevinci artırıcı, hüzünleri giderici ve Kur'ân-ı Kerim'i açıklayıcıdır. Rûhânî rızıkların bolluğuna, ahlâkın güzelleşmesine sebep olur. Ancak âlemlerin rabbinin ilhâmıyla hayır sâhibi kâtiblerin elleriyle yazılmıştır. Temiz kişilerden başkasının el değdirmesine mâni olunup, yâni içindeki ilâhî sırların inceliklerini ve gerçeklerini inkârları sebebiyle onlar bundan men' olunurlar. Mesnevî, âlemlerin Rabbi tarafından ilhâm edilmek hasebiyle ona, önünden ve ardından bâtil yol bulamaz. Zirâ Allahu azimü's-şân koruyup gözeticiidir. O, en iyi koruyan ve merhametlilerin en merhametlisidir. Bu Mesnevî için nice güzel lakablar daha vardır ki, onları da yüce Tanrı takmıştır. Ancak biz, bu kısa adla sözü kısa kestik. Zirâ az çoğa, bir yudum su göle delâlet ve bir parça zâhire büyük bir harmana işâret eder.

İkinci cildde ise; «Mesnevî, rûhların cilâsı idi. Ona istiftah günü yeniden dönüldü.»<sup>8</sup> denmektedir. Yine üçüncü cildin önsözünde; hikem (yani içinde nice güzel ve faydalı şeyler gizli olan hikmetler)den bahsederek, bu hikmetleri, yâni ilâhî bilgileri Mesnevî kitâbının içinde topladığını bildirmektedir. Bu husûsta Hüseyin-i Harezmi de (K. S.) Mesnevî-i Şerif'in birinci cildinin İslâmî mâlûmâtı,

(7) Âmil Çelebioğlu; Mesnevî-i Şerif, Aslı ve Sâdeleştirilmişiyile Manzûm Nahifî Tercümesi, 1. cild 1. defter, İstanbul 1967, s. 6-7.

(8) Âmil Çelebioğlu; a.e., 1. cild 2. defter, s. 2.

ikinci cildinin tarikat âdâbını, üçüncü cildinin tarikat sırlarını ihtivâ ettiğini bildirmiştir.<sup>9</sup>

Dördüncü cild için Celâleddin-i Rûmî Hazretleri bir hayli me-dihite bulunmuştur. Bu husûsta Erzurumlu Ahmed Naim, sâdece bu cildi ihtivâ eden şerhinde; «Mesnevî-i Şerif'in her bir cildinin kendisine mahsûs olan ebyât ve hikâyâtı ve emsâl ü işârâtı vâsıtasıyla âhir cildinin üzerine fazl ve rûchânı olduğu edebî irfânı olan kimse-nin akli katında müselleme ve ma'kûldür. Bu takdîr üzere her biri bi'n-nisbe ilâ gayrihi min vech-i fâzıl ve min vech-i mevsûldür. Pes bu ahsen-i murâbî olan cild-i râbî'in gayrı esfârdan efdal olması i'tibârât-ı selese ile müberhen ve medlûldür. Evvelâ kendine mah-sûs olan ebyât ve hikâyât ve emsâl ve işârât i'tibâriyle ki bunda mevcûd olan bi'aynihi gayrihi mevcûd değil belki mefkûd ve ma'-dûmdür. Ve ma'lûmdür ki her mevcûd ma'dûm ve mefkûddan evlâ ve makbûldür. Ve sâniyen mahall-i şems lâmi' olan felek-i râbî gibi mertebe-i çehârumda vâkı' olmuşdur. Aynı âfitâb-ı dîrahtı âlemi ni-çe münevver kıldıysa bunun dahi horşid-i ilm-i nûr-bahşî kulûb-ı benî âdemi eyle münevver kılmıştır.

Sâlisen Sultânü'l-Âşîkîn ve Burhânü'l-Vâsılîn nûr-ı dide-i ehli-yakîn ve sūrûr-ı sine-i pür-sekine-i ashâb-ı temkîn yâni Mevlânâ ve mevlâü'l-ârifin Hazretlerinin bunun dibâce-i hümâyûnunda «ahse-nü'l-murâbî ve ecellü'l-menâfi' buyurmalarıyla bu cild-i râbî üncân u şân bulmuş ve gayrilerden efdal gelmiştir. Zirâ bu ibârât-ı beliga-dan münfehem olan ma'nâ budur ki Mesnevî-i Şerif'in her cildi bir murabba' farz olursa bu cild-i râbî' hüsn-i murâbî-i Mesnevî farz olur. Ve eger her deftere vâkk' olan beyanlara bir murabba'-ı ma'-nevî dinürse bunun beyânına enfa'-i murabba-i manevî dinür. Ve her beyânda mestûr olan ebyât-ı menâfi'-i dini addolunursa bunun beyânlarında mestûr olan ebyât ecell-i menâfi'-i dini addolunur. Ve her beyânda vâkı' olan ebyâtın maânisi mevâhib-i ilâhiyye takdir olunursa bunun beyânında vâkı' olan ebyât-ı şerifenin meânisi, a'zam-ı mevâhib-i ilâhiyye takdir kılınur. Ve bu sefer-i şerifin hak-kında nûrun li-eshâbînâ (arkadaşlarımız için nûrdur) demeleri ken-dilerin yârân u ashâbı için nûr-ı derûn olmağı muktezi olur. Ve ken-zün li-a'kâbînâ (bizden sonrakiler için) buyurmaları a'kâbında ge-len fukarâ ve ashâbı için cevâhir ü zevâhirle meşhûn kenz-i med-fûn olmağı iş'âr kılur (vrk. 1b - 2a).<sup>10</sup>

(9) Âmil Çelebioğlu; a.e., 2. cild 3. defter, s. 3, İstanbul 1969.

(10) Erzurumlu Ahmed Naim ve eseri hakkında bilgi için bkz. Kemâl Yavuz; Erzurumlu Ahmed Naim'in Mesnevî Şerhi, Birinci Millî Türkoloji Kongre-si (İstanbul 6-9 Şubat 1978), Kervân Yayınları, İstanbul 1980, s. 177-181.

Kenzün li-a'kâbinâ demekle falan tâkda ol cevâhir ve zevâhiri ve la'lü yâkût-ı tâhiri medfûn eyledim ki mürâd bu tâk-ı çehârumdur. (vrk. 2b/26 - 27). Murâbi' murabba'ın cemidir neşîmen ve ba'iyeye derler. Ve fi'l-hakîka murâbi'in ahsenidir. Sâlikin rûhu bunda istirâhat eyler (vrk. 3a/12) demektedir.

Altı defter olan Mesnevî-i Şerif başta pâdişahlar olmak üzere, devlet büyükleri, şâirler ve âlimler tarafından üstün tutulmuştur.

1. Devletin idâreci kademesinde olan zevâtın Mesnevî-i Şerif'e karşı gösterdikleri alâka.

Devlet büyükleri, bilhassa pâdişâhlar, II. Sultân Murâd Han başta olmak üzere Mesnevî'ye itibâr göstermiş ve Türk edebiyâtında ilk defa olmak üzere tercüme ve şerhini Muinüddin bin Mustafa'ya ısmarlamıştır.<sup>11</sup> Yine Sultân Ahmed Nahifi Süleymân Efendi'ye eseri tamamlaması için ferman buyurmuştur. Daha sonra Sultân III. Selim'in de Mevlevî tarikatına duyduğu alâka, pâdişahların esere ne kadar değer verdiklerinin açık bir delili olmuş, Sultan Abdülmecid Han gibi pâdişâhlar da mesnevihânların icâzet almaları sıradaki törenlerde bulunmuşlardır.<sup>12</sup>

Pâdişâhların dışında başta Timurtaş Paşa-zâde Umur Bey'in kültür hizmetleri zikredilmeden geçilemez. Bizim üzerinde çalışmalarında bulunduğumuz Mesnevî-i Murâdiyye'yi bile O'nun vakfettiğini söylemek gerekmektedir.<sup>13</sup> Bütün bunlar Mesnevî-i Şerif'e olan meyli ve bu sâhada yapılan faaliyetleri desteklemeleri çeşitli devlet büyüklerinin de bu kültür faaliyetine katılmasına sebeb olmuştur. Nahifi tercümesi sâdece Pâdişâhın değil vezirin de teşviki ile ortaya çıkmıştır. Cevdet Paşa belki hayâtının yolunda Mesnevî-hân olmuştur. Fakat Abidin Paşa Mesnevî'yi en son şerheden bir Osmanlı pasasıdır.

2. İlim adamlarının Mesnevî-i Şerif'e gösterdikleri ilgi.

Mesnevî-i Şerif ilim erbâbı tarafından da üstün tutulmuş, Molla Câmî gibi âlimler bir kaç beyitte olsa O'ndan şerhte bulunmuşlar ve müellifini övmüşlerdir. Bunun yanında çeşitli islâm memleketlerinde yetişen âlimler başta, Ahmed Fârûk-i Serhendi (kuddise

(11) Kemâl Yavuz; Sultan II. Murâd Devri Mevlevî Şâirlerinden Muinüddin bin Mustafa ve Mesnevî Tercümesi, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi II, E. Ü. Edebiyat Fak. yayını, İzmir 1983, s. 192.

(12) Kemâl Yavuz; a.m., s. 190.

sirruh) ve oğlu Muhammed Masûm hazretleri (k. s.) olmak üzere yazdıkları mektûblarda Mesnevî beyitlerine yer vermişlerdir. Yine Hindin âlimlerinden ve Nakşibendi tarikatının büyüklerinden olan Abdullah-ı Dehlevî Hazretleri «üç kitâbın eşi yokdur. Bunlar Kur'ân-ı Kerim, Buhari-ii Şerif ve Celâleddin-i Rûmî'nin Mesnevî'sidir.» buyurmuştur.<sup>13</sup> Molla Câmi Hazretleri kuddise sirruh Mesnevî-i Şerif için :

Mesnevî-i mevlevî-i ma'nevi  
Hest Kur'ân der zebân-ı Fârisi

yâni ehl-i mânâ olan Mevlânâ'nın Mesnevî'si Kur'ân'ın Farsça tercümesidir demektedir.<sup>14</sup>

Araştırıldığı takdirde islâm âlimlerinin Mesnevî-i Şerif'le ilgili görüşlerinin birbirini destekler durumda olduğunu görürüz. Ruhu'l Mesnevî adlı eseri Mesnevî-i Şerif'in şerhidir. Yine XVIII. yüzyıl âlimlerinden olan ve bütün bir asrı dolduran Erzurumlu İbrahim Hakkî Hazretleri de Mesnevî-i Şerif'ten bâzı beyitleri seçerek bir in-tihâb ortaya koymuştur. Bâzı beyitlerin tercümesini ise Divân'ında ve Mârifetnâme'sinde görmekteyiz. Ayrıca Mehmed Emin Tokatî Hazretleri de Mesnevî-i Şerif'ten bazı beyitleri şerhetmiştir.

### 3. Şâirlerin Mesnevî-i Şerif'e verdikleri değer :

A. Eflâkî (ölm. 761/1360) Âriflerin Menkıbeleri adlı eserinde «Yine bir gün son gelenlerin en faziletlisi saîd-i şehid, Kadi Necmed-din-i Taştî (Allah'ın rahmeti O'nun üzerine olsun) ulular toplantısında şu latifeyi anlattı: Bütün dünyâda umûmî olan üç şey vardı. Bu üç şey Mevlânâ'ya nisbet edildikten sonra özel bir mânâ aldı ve insanların aydınları bunu hoş gördüler. Bunlardan biri Mesnevî'dir. Eskiden her kafiye iki mısraa «mesnevî» derlerdi, fakat zamânımızda mesnevî denilince akla hemen Mevlânâ'nın Mesnevî'si gelir. İkincisi, eskiden bütün bilginlere mevlânâ diyordlardı fakat bugün mevlânâ denilince Mevlânâ Hazretleri anlaşılır. Üçüncüsü, her mezâra türbe denirdi. Bugün ise herhangi bir türbe anılsa veyâ söylenilse Mevlânâ'nın kabri akla gelir»<sup>15</sup> demektedir. Bundan da anlaşılıyor ki Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî-i Şerif'i İslâm milletlerinin şâirlerine örnek olmuş, yazıldığı asırlardan zamânımıza gelinceye kadar asır asır gittikçe genişleyen tercüme ve şerhleri ortaya çıkmıştır.<sup>16</sup>

(13) M. Sıddık Gümüş, Seâdet-i Ebediyye, 34. baskı, İstanbul 1985, s. 993.

(14) Tâhir Olgun; Mesnevî'nin Yeni Mu'terizine 2. Cevap, İstanbul 1947.

(15) Âmil Çelebioğlu; Sultân II. Murâd Devri Mesnevîleri, Erzurum 1976, s. 6.

(16) Abdullah Öztemiz Hacı Tâhiroğlu; Mesnevî-Mevlânâ, İstanbul 1972, önsöz.

Tavâif-i Mülûk devri ile Osmanlı Türk Edebiyatı'nın şâirlerinin örnek aldığı eserlerin başında Hz. Mevlânâ'nın Mesnevî-i Şerif'i gelmektedir. Bu devrin hemen her eserinde Mesnevî-i Şerif'e yer verilmektedir.<sup>17</sup>

Bu husûsta; «sofiyâne ve âşıkâne yazıları müteâkib Osmanlı Şûarâ-yı mutasavvifesi için meşk-i taklîd olduğu cihetle fikirleri ve tarz-ı şiiri ile Osmanlı Edebiyatı'nın en mühim avâmil-i inkişâfından biridir»<sup>18</sup> demekle Hz. Mevlânâ'nın Türk Edebiyatında nasıl bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum bugün bile geçerliliğini korumaktadır. Abdullah Öztemiz Hacıtâhiroğlu ile Feyzi Halıcı'nın ortaya koydukları tercümelemler bunun açık delilleridir.

Daha çok bizde Mesnevî-i Şerif'i manzûm olarak tercüme ve şerhedenler ehl-i tarik ve mevlevî olan şâirlerdir. Edebiyatımızda Mesnevî üzerine görüşler getiren şâir Muinüddin bin Mustafa'dır. Sultân II. Murâd devri mevlevî şâirlerinden olan Muinüddin bin Mustafa Mesnevî-i Şerif'in birinci cildini manzûm olarak, 14.404 beyitte tercüme ve şerhetmiştir. Muinî ve Muin mahlasını kullanan şâir Mesnevî-i Şerif hakkında görüşlerini Hz. Mevlânâ'ya dayandırmakla birlikte kendi şahsî fikirlerini de ileri sürmüş ve eseri en iyi şekilde ele almıştır. Bu hususu:

Uşbu nüsha matlabü'l-esrârdur  
Nûr-ı şem'i mecma'ü'l-envârdur

Mahsal-ı ilm-i ledünnidür tamâm  
Nâm-dârân eyler ana ihtimâm

Bundadır âb-ı hayât-ı ma'rifet  
Bu-durur ölmüşlere İsi-sıfat

Muhsilî't-tullâbi ile'l-matlûbdur  
Muhsilî'l-ahbâbi li'l-mahbûbdur

Teşne tullâba budur dölâb-ı âb  
Bunda sirâb-ı şârâb olur serâb

Bundadır asl-ı kinâyât u sarîh  
Bundadır esrârı âyâtun vazîh

Bu ider tebdil-i ahlâk-ı beşer  
Hayr-ıla gark olur istigrâk-ı şer

(17) Âmil Çelebioğlu;

(18) İbrahim Necmi; Târih-i Edebiyât Dersleri, 1. cild, İstanbul 1338, s. 21.



Zâhiri sanki hikâyât ü mesel  
 Bâtını Hakdan hidâyât ü amel  
 Kalbi sâf u pâk ider taklidden  
 Câna kapular açar tevhîdden  
 Çâk ider kesret hicâbın ser-te-ser  
 Sır tolar ser-nefs-i has pâyın keser  
 Nefse âfâkı kamu tatbik ider  
 Cem'i vü tefrikı hûş tahkik ider  
 Bâkı evsâfın okıyanlar bilür  
 Şekkeri agzına koyanlar bilür

— \*\* —

Ol sebebden dendi lafz-ı Ma'nevî  
 Kim buna me'haz olupdur Mesnevî  
 Din usûlünün usûluna usûl  
 Mesnevîdür çünkim iy sâhib-vusûl  
 Bundadur akvâl ü ef'âl-i Nebî  
 Bundadur esrâr u ahvâl-i Nebî

— \*\* —

Hem murâdât-ı mürîdîn bundadur  
 Ehl-i imâna ferîdîn bundadur

— \*\* —

Mesnevî kim ma'nî-i mutlak-durur  
 Her ne kim varsa içinde hak-durur<sup>19</sup>

beyitlerinde görüldüğü gibi; Mesnevî'nin matlabü'l-esrâr ve mecmaü'l-envâr olduğunu, tamâmen ledünnî ilmi ihtivâ ettiğini, ma'rifetin ölümsüzlük suyunun onda bulunduğunu, susayanlara su dolabının bu olduğunu, sarîh kinâyelerin aslının, âyetlerin sırlarının bunda açıklandığını, insânların ahlâkını değiştirdiğini ve onları hayra gark ettiğini, görünüşte hikâyelerden ve masallardan ibâret gibi olmasına bakılmamasını, içine bakılınca hidâyetlerin ve amelilerin görüldüğünü, kalbi taklitten temizleyip ayırdığını, câna tevhîdden kapılar açtığını, kesretin hicâbını baştan başa yırttığını, nef-

(19) Kemâl YAVUZ; Muîni'nin Mesnevî-i Murâdiyyesi, s. VIII-IX, XII, XVI, 1.

se ufukları tatbik ettiğini söyleyen Muinüddin bin Mustafa, Onun bütün vasflarını saymadığını geriye kalanının okuyucu tarafından bilineceğini haber verir. Ayrıca eseri için Ma'nevî lafzının verilmesine Mesnevî'nin sebep olduğunu, Mesnevî'nin ise din usûlunun usûluna usûl olduğunu, Hazret-i Peygamber'in sallallahu aleyhi vesellem hal ve hareketlerinin, sırlarının ve sözlerinin Mesnevî-i Şerif'te olduğunu, müridlerin murâdlarının da O'nda bulunduğunu, O'nun mutlak ma'nâ olduğunu ve içinde ne varsa doğru ve hak olduğunu ayrıca belirtir.

Muin'i bununla da kalmamış, Mesnevî niçin besmelesiz başlandı gibi itirâzlara cevap mâhiyetinde :

Şol kişiler ki ola hüm lâ-yesmâ'ün  
İtirâz eylesün lâ-ya'lemün

Kim neden nây-ıla âgâz oldu söz  
Kim bi-bismillâh bünyâd oldu söz

Ni hudâya hamd u ni medh-i Habîb  
Bu nice tasnîfdür yâ Rab acîb

Hâslar sırrını bilmez âm olan  
Sırr-ı nâsı nâse-i en'âm olan

beyitlerini söylemekten kendini alamamıştır.

Hepsi hemen hemen Mevlevî tarikatına mensûb olan şâirlerin dışında Mevlevî târikatı içindeki büyüklerin görüşleri de mühimdir. Biz bu hüsusta sözü Şârih-i Mesnevî'ye bırakıyoruz. Minhâcü'l-Fukârâ adlı eserinde Mevlevî tarikatına geniş yer veren ve her beytin, hadis ve âyetlerle olan irtibâtını tesbît ederek tarikatın kaynağının Kur'ân ve hadis olduğunu ortaya koyan Ankaravî, aynı tarikata mensûb zevâtın görüşlerine de yer vererek «Bu Kitâb-ı Mesnevî dünyânın asıllarının asıllarıdır demek olur» dedikten sonra, «Sürû-i dîn ilmi üçtür der. Bu üç ilmin usûlünden bir usûl dahi ilm-i kelâm-dır. Yâni i'tikâdiyât ve ilm-i ahlâk yani vicdâniyât ve bu iki ilmin usûlünden ilm-i esrâr-ı keşfiyyedir. Ve bu esrâr-ı keşfiyye Kitâb-ı Mesnevî ile malûm olur. Pes Kitâb-ı Mesnevî bu takdirce usûl-ı usûl-ı usûl-i dîn olur.

Böylece Hazret-i Mesnevî'nin dahi mevzûu asl-ı ahvâl-i kalbiyye olduysa dînin usûlünün usûlü olur.

Mesnevî-i mâ dükkân-ı vahdetest mısraına göre ulûm-ı vahdet ve kân-ı esrâr-ı hakikattır. Böylece usûl-ı usûl-ı usûl-ı dîn olmak sahîh olur.

Pes menba-ı ilm-i hikmet ü ma'rifet Kitâb-ı Mesnevi'dir. Bu cihetden usûl-ı usûl-ı din olmak câizdir. Pes bu ulûm-ı istidlâliyyenin usûlü müstelzim-i hakku'l-yakin olan ilm-i keşfi ve vahy-i kalbidir ki ol Mesnevi'dir.

in ne necmest ü ne remlest ü ne hâb  
Vahy-i Hak va'llahu a'lam bi's-savâb

Bu Mesnevi esrâr-ı envâr-ı yakını ve esrâr-ı vusûlu'llahı keşf ve izâh eylemekte dinin usûlünün usûlünün usûlüdür.

Fıkh aslında fehme derler. Ona ilm-i fehm mânâsını verirler. Daha sonra bu ismi ilm-i fûrû'a itlâk eylediler. Ne zaman ki bir kimse bu ilimde hıfz-ı makâlât eylese ve nikâh ve talâka ve bey'u şira'a müteallık sözler söylese ona dünyâ âlimleri fakih derler. Halbuki evliyâ indinde fakih âhret ilmini bilen ve nefse âit âfâtları anlayan kimsedir. Meşâyih birincisine fıkh-ı asgar ikincisine tarikat ve hakikat için olana ilm-i fıkh-ı ekber dediler. Hattâ İmâm-ı Ebû Hanife Hazretleri Fıkh-ı ekber adını verdiler. Böyle olunca bu Hazret-i Mesnevi Allah'ın ekber fıkhıdır yâni hakikatlere ve sırlara âid ilmin en büyüğüdür. Allah'a itlâk olunması ilm-i keşfinin ilhâm-ı Hudâ ile olup talim ve tefekkür ve ictihâd ile olmamasındandır.

Mesnevi'de ata sözüne çok mürâcaat edilmiştir. Bu aslında ilâhî kitaplarda da vardır. Hattâ İncil'de bir sûrenin baştan başa darb-ı mesel olduğu söylenir.

Bu Kitâb-ı Mesnevi cinân-ı 'âcibe-i ârifin ü bostân-ı ma'küle-i âlemindir. Elfâz-ı durer-bârları eşcâr-ı müsem mire gibi esmâr-ı de-kâikle ezhâr-ı hakâyıkla bâr olmuştur ve ebyât-ı hayâyık-simâtında yenâbi'-i ilm ü hikem zuhûra gelmiştir.

Cennet; âcile ve 'âcile olmak üzere iki çeşittir. Birincisi âhirette sâlih amellere karşılıktır. İkincisi bu dünyâda olan rûhânî zevkler ve rabbanî ilimler ile maârif cennetidir. Mesnevi Mısır'da Nil ne ise o mesâbededir. Mesnevi bir devâ-yı mânevidir. Rûh hastalıklarına ve kalb marazlarına şifânın tâ kendisidir. Böyle olunca dünya ve âhret gamlarına da cilânın özüdür. Mesnevi sa't-ı erzâkdır. Mesnevi Kur'an-ı azimin mânâsıdır. Ebu Hanife katında Kur'an'ın aslı sırf ma'nâdır. Mesnevi'nin başka elkâbı da vardır. Hak taâlâ Hazretleri ona lakab verdi. Sâmi-nâme gibi.<sup>20</sup>

(20) İsmâil Rûsûhî Ankaravî, Şerh-i Mesnevi, 1. cild, s. 4-6, 8-10, 11.

Mesnevî-i Şerif ile ilgili görüşler bununla kalmaz. Bir de eseri menfi yönden ele alıp tenkid edenler vardır. Bunlara Tâhir Olgun Mesnevî'nin Eski ve Yeni Mu'terizleri adlı eseri ile cevâplar vermiştir. Ayrıca Muhammed Şâhin adlı birisinin 1946 yılında çıkan eseri Mesnevî'nin Tenkidi adını taşımaktadır. Yine Tâhir Olgun bu esere de 1947 yılında Mesnevî'nin Yeni Mu'terizine İkinci Cevap adı ile bir risâle yayınlamıştır.

Biz bu meseleler üzerinde durmayacağız. Zâten Fuâd Köprülü «Mesnevî hakkında pek eskiden beri serdedilen muhtelif takdirler ve görüşler toplanacak olursa, epeyi bir risâle teşkil edebilir» demektedir.<sup>21</sup>

Netice olarak söylemek gerekirse, Mesnevî-i Şerif'le ilgili görüşler; önce Hz. Mevlânâ'nın fikirlerine dayanmaktadır. Muîni ve Ankarâvî bu noktadan hareket ederek, bu fikirlerin de şerhine girişmişlerdir. Fakat O'nun hakkındaki görüşler âlimler, şâirler ve meşâyih tarafından ayrı ayrı şekilde, işlendikleri duruma göre ele alınmalıdır.

Bir de şunu söylemek gerekir. Erzurumlu Ahmed Naîm'in dediği gibi nasıl güneş âlemi aydınlatıyorsa, Mesnevî de güneş gibi cihânı aydınlatmaktadır.

(21) M. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 3. baskı, Ankara 1976, s. 227.